

Michał Kulecki

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW INFLANT I KURLANDII W XIII–XVIII WIEKU W ZASOBIE ARCHIWUM GŁÓWNEGO AKT DAWNYCH

Przynależność do Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego rozmaitych ziem inflanckich, trwająca kilkadziesiąt lat w przypadku Liwlandii, rozciągnięta aż do I rozbioru w przypadku Łatgalii, (zwanej w związku z tym Inflantami Polskimi), najdłuższa zaś, bo trwająca do końca istnienia Rzeczypospolitej w przypadku lennego księstwa Kurlandii i Semigalii, zostawiły rozliczne ślady w aktach urzędowych, przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Wśród zespołów archiwalnych zawierających dokumenty związane z ziemiami wchodzącymi obecnie w skład Łotwy, trzeba najpierw zwrócić uwagę na Zbiór Dokumentów Pergaminowych. Przechowywane są w nim pochodzące z okresu od początku XIII w. poczynając, dokumenty pergaminowe wchodzące w skład kapituły arcybiskupiej w Rydze¹. Znalazły się one w archiwum koronnym na skutek poddania się arcybiskupa ryskiego królowi Zygmuntowi Augustowi. Arcybiskup i jego kapituła zobowiązali się do wydania królowi swojego archiwum dokumentowego, podobnie jak kilkadziesiąt lat wcześniej uczynił Albrecht Hohenzollern, z wielkiego mistrza Zakonu Niemieckiego stając się — jako księżę pruski — lennikiem króla Zygmunta Starego. Wśród dokumentów pergaminowych znajdujemy również tekst przysięgi lennej, złożonej przez księcia Kurlandii i Semigalii, Gotarda Kettlera, poprzednio ostatniego inflanckiego mistrza krajowego (zwanego czasem inflanckim wielkim mistrzem), na ręce króla Stefana Batorego².

W bliźniaczym Zbiorze Dokumentów Papierowych uwagę zwraca, opatrzony licznymi podpisami wystawców, protest szlachty kurlandzkiej przeciwko nadużyciom dokonywanym przez narzuconych przez Rosję książąt z rodu Bironów³. Echa sporów szlachty kurlandzkiej z Bironami znajdujemy również w Archiwum

---

¹ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, wyd. II, red. J. Karwasińska, Warszawa 1975, s. 35.

² AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 4565.

³ AGAD, Zb. dok. papier., sygn. 536.

Koronnym Warszawskim, zespole archiwalnym zawierającym materiały dotyczące stosunków dyplomatycznych Rzeczypospolitej z innymi krajami. Wśród rozmaitych części znajduje się tam dział o nazwie „Kurlandzkie”⁴. Są w nim dokumenty ilustrujące sytuację w księstwie kurlandzkim docierające na dwór w okresie panowania króla Stanisława Augusta.

Powstałe w kancelarii koronnej księgi wpisów i dekretów znane są pod nazwą Metryki Koronnej. W wielu seriach tego ważnego z historycznego punktu widzenia, obszernego i rozbudowanego zespołu archiwalnego można znaleźć dokumenty dotyczące Inflant. W serii głównej ksiąg wpisów, noszącej nazwę taką samą, jak cały zespół, pojawiają się one niemal natychmiast po dokonaniu na sejmie lubelskim w 1569 r. rozszerzeniu zwierzchnictwa lennego na Koronę. Najwięcej jest ich w księgach pochodzących z czasów panowania króla Stefana Batorego i z pierwszych dziesięcioleci panowania Zygmunta III. Ilość ich ulega zdecydowanie zmniejszeniu od lat dwudziestych XVII w., kiedy Rzeczpospolita utraciła faktycznie zwierzchnictwo nad znaczną częścią Inflant na rzecz Szwecji, co oficjalnie potwierdzono w traktacie oliwskim z 1660 r. Nadania dóbr w Inflantach i potwierdzenia prawa do posiadania dóbr wcześniej nadanych odznaczają się charakterystycznym wyglądem ze względu na konieczność opatrzenia dokumentu dwoma pieczęciami, koronną i litewską. Nie mogły zniknąć całkowicie, ponieważ w granicach Rzeczypospolitej pozostały Inflanty Polskie i Kurlandia. Podobna sytuacja panuje w dwóch innych seriach ksiąg Metryki Koronnej, w Księgach Pieczętnych (Sigillatach) i w Księgach Kanclerskich. Ciekawostką tych ostatnich jest wpisanie dokumentów opisujących podjętą w 1758 r. przez króla Augusta III próbę usunięcia z tronu kurlandzkiego zesłanego na Syberię Birona i osadzenia na jego miejscu syna, królewicza Karola⁵. Osobno należy rozpatrzeć serię ksiąg zawierających rejestry sądów, relacyjnego, asesorskiego i sejmowego⁶. Chodzi o sąd relacyjny, który, podobnie jak w przypadku Księstwa Pruskiego, pełnił funkcję instancji apelacyjnej w stosunku do wyroków wydanych przez sądy książęce.

W przypadku zachowanych materiałów o charakterze skarbowym, znajdujących się w Archiwum Skarbu Koronnego, uwagę zwraca przede wszystkim tzw. rewizja inflancka z 1599 r.⁷, będąca zapisem działania komisji królewskiej, mającej na celu weryfikację tytułów własności do nadanych na prawie lennym dóbr w Inflantach. Inwentarze starostw inflanckich są rozproszone w dziale LVI Archiwum Skarbu Koronnego. Podobnie materiały dotyczące Inflant i zwłaszcza Kurlandii są rozproszone w wielkich zespołach archiwalnych dotyczących czasów Stanisławowskich: w tzw. Metryce Litewskiej, w Archiwum Królestwa Polskiego i w Zbiorze Popielów, a także w Archiwum Sejmu Czteroletniego. W ogóle, dokumenty takie spotykamy w najbardziej nieoczekiwanych miejscach, jak na przykład w księdze grodzkiej sieradzkiej, do której trafił dokument jednego z inflanckich mistrzów krajowych⁸.

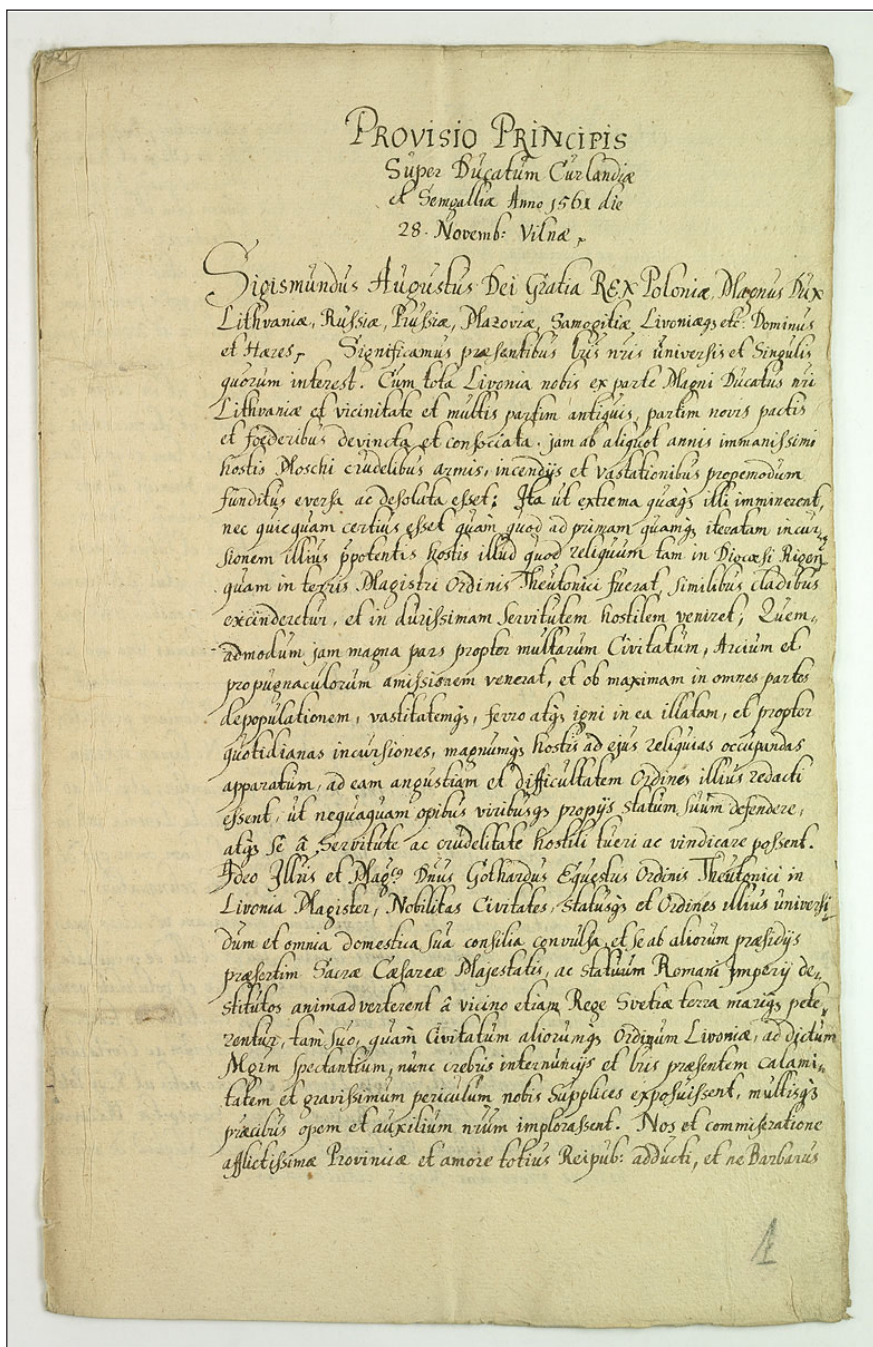
⁴ AGAD, AKW, karton 41a, nr 36–46.

⁵ Sprawom kurlandzkim jest poświęcona w całości księga nr 13 z serii Ksiąg Kanclerskich Metryki Koronnej.

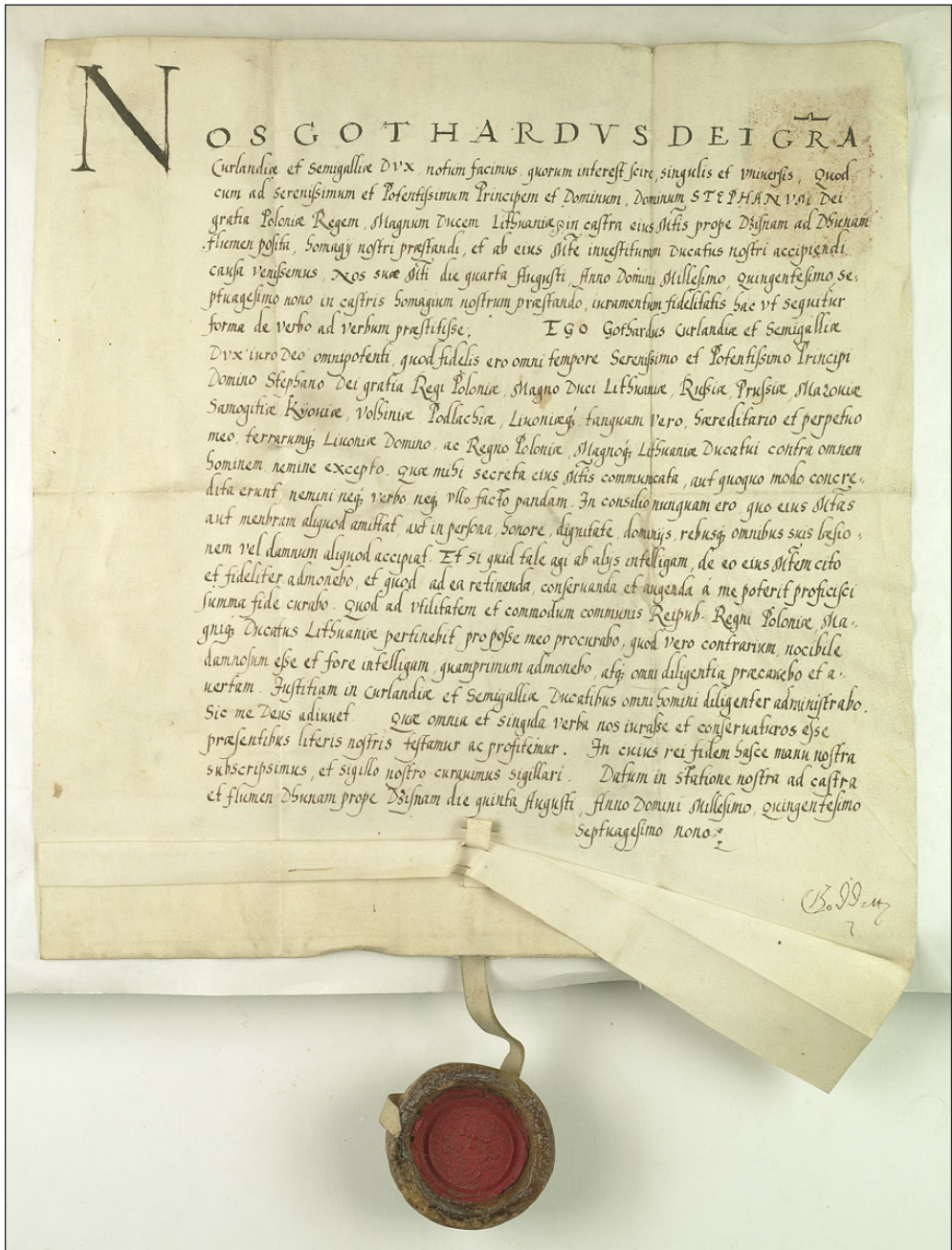
⁶ *Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795*, oprac. I. Sułkowska-Kurasiowa i M. Woźniakowa, Warszawa 1975, s. 249–273.

⁷ AGAD, ASK, dz. XLVI, sygn. 1.

⁸ AGAD, Sieradzkie gr. inscr., sygn. 209, k. 264–264v.

1. Kopia traktatu wileńskiego z 1561 r. — tzw. unii wileńskiej łączącej Inflanty z Rzeczpospolitą (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, sygn. G-765, k. 1, fot. K. Zgliński).

2. Przysięga lenna księcia Gotarda Kettlera złożona Stefanowi Batoremu w 1579 r. (AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 4565, fot. K. Zgliński).

Zasób oddziału II AGAD z założenia nie powinien zawierać żadnych materiałów archiwalnych związanych z terytorium dzisiejszej Łotwy. Wbrew temu jednak, również i tam można odnaleźć księgi z gminy ewangelickiej w Windawie. Jeżeli chodzi zaś o zasób oddziału III AGAD, należy mieć przede wszystkim na uwadze Archiwum Radziwiłłów i Tyzenhauzów, gdzie dokumentów dotyczących Inflant i Kurlandii jest bardzo wiele. W Archiwum Tyzenhauzów można znaleźć m.in. uwierzytelnioną kopię traktatu wileńskiego z 1561 r.⁹, w dziale III Archiwum Radziwiłłów listy książąt kurlandzkich pisane do Radziwiłłów¹⁰, natomiast w dziale V listy innych mieszkańców Kurlandii i Inflant¹¹. Na koniec potrzebna jest wzmianka o przechowywanym w zasobie oddziału III AGAD zespole archiwalnym zawierającym materiały pochodzące bezpośrednio z obszaru Inflant. Mowa tu o Archiwum dóbr Warklany¹².

Reasumując, widać wyraźnie, że Archiwum Główne Akt Dawnych zawiera bardzo liczne i różnorodne materiały dotyczące przeszłości ziem leżących obecnie na terytorium Republiki Łotewskiej.

Michał Kulecki, Sources to the History of Livonia and Courland from 13th c. to 18th c. in the Holdings of the Central Archives of Historical Records

Summary

This paper is an attempt to review preserved at the Central Archives of Historical Records sources to the history of Livonia in the period from the 13th to the 18th century. The author presents in this respect individual archival fonds, starting from the Middle Ages and the modern era, describing records of official character (Collection of Parchment Records, The Warsaw Crown Archives, The Polish Crown Chancery Books — *Metrica Regni Poloniae*, The Crown Treasury Archive), very few records of 19th c., ending with private archives, stored mainly in the Radziwills Archives, and in the Archives of Warklany Estate. This review confirms the importance of sources that survived at the holdings of the Central Archives of Historical Records for research on the history of Latvian territory.

---

⁹ AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, sygn. G-765.

¹⁰ AGAD, AR, dz. III, sygn. 149-172.

¹¹ Zob. np. AGAD, AR, dz. V, sygn. 1738-1739 (listy Magnusa Butlera, marszałka dworu książąt kurlandzkich).

¹² AGAD, Archiwum dóbr Warklany z lat 1777-1926, 147 j.a., 3.30 mb.

